

Gijs van der Ham, *Dofgoud. Nederland en Ghana, 1593-1872* (Nijmegen/Amsterdam, Van Tilt/Rijksmuseum, 2013) 200 p. ISBN 978-94-6004-157-0; Marcel van Engelen, *Het kasteel Elmina. In het spoor van de Nederlandse slavenhandel in Afrika* (Amsterdam, De Bezige Bij, 2013) 304 p. ISBN 978-90-234-7704-4.

Het Rijksmuseum heeft de komende jaren een landenreeks in petto waarin de historische relaties tussen Nederland en zijn voormalige koloniën en handelsknooppunten centraal staan. *Dof Goud*, over de relaties met wat nu Ghana is, bijt het spits af. Delen over Indonesië, Zuid-Afrika, Suriname, Sri Lanka, India, China en Japan zullen volgen. Uitgangspunt zijn de collecties van het Rijksmuseum.

In Van der Hams *Dof Goud* is het vertrekpunt een rijk met goud versierde en ingelegde doos, die in 1749 aangeboden wordt aan Willem IV. In dat jaar vraagt de WIC aan de stadhouder het 'oppergouvernement' van de Compagnie te aanvaarden. De doos, vervaardigd door de Amsterdamse edelsmeden Jean Saint en François Thuret, bevatte het document waarin het voorstel werd gedaan. De beeltenissen op de doos vertegenwoordigen de handelsproducten afkomstig van de Afrikaanse westkust: goud, ivoor en slaven. Die laatste handelswaar maakt, aldus Van der Ham, "het blinkende goud [...] in één keer dof" (p. 14).

In 1637 veroveren de Nederlanders het fort Elmina op de Portugezen. Het zou 235 jaar in Nederlandse handen blijven en als centrale plaats fungeren voor de Nederlands handel en wandel op de Afrikaanse westkust. Rond 1700 zijn de machtsverhoudingen hier aan verandering onderhevig. De Denen, maar vooral de Engelsen zijn geduchte concurrenten van de, inmiddels Tweede, WIC geworden. Door de intensivering van de handel ontspint zich ook een machtsstrijd tussen de Afrikaanse koninkrijken. Europese wapenleveranties varen er wel bij. De Ashanti weten hun positie te versterken en beheersen al snel het achterland van de Goudkust, ten koste van andere Afrikaanse staten. De slavenhandel krijgt hierdoor een impuls. Voor de Europeanen betekent het dat er nieuwe overeenkomsten en bondgenootschappen gesloten moeten worden om de handelsroutes en -stromen veilig te stellen.

Als in 1791 het einde van de WIC bezegeld wordt, hebben de Nederlandse bezittingen (voornamelijk forten) op de westkust van Afrika grotendeels hun belang en betekenis verloren. Wat resteert komt in handen van de staat, vanaf 1795 de Bataafse Republiek en na de inlijving het Napoleontische Frankrijk. H.W. Daendels is de eerste gouverneur-generaal na de val van Napoleon. Koning Willem I hoopt kennelijk dat de energieke en doortastende Daendels de Nederlandse (handels)belangen hier weer vlot kan trekken, zeker na de Engelse afschaffing van de slavenhandel. Een van de lonkende alternatieven is het opzetten van plantage-landbouw (bijvoorbeeld katoen en koffie) naar analogie van de systemen in de Oost en de West. Het arbeidspotentieel van – liefst 'vrije' – Afrikanen en de te

stimuleren migratie van Nederlandse krachten vormen hier een belangrijk onderdeel van. Deze kolonisatieplannen vergen echter de nodige investeringen, investeringen die zowel de Nederlandse staat als particuliere ondernemers te risicovol vinden.

Gedurende de negentiende eeuw blijft de belangstelling voor de 'Kust van Guinea' op een zeer laag pitje. De laatste die zich inzet om hier voor Nederland een batig saldo te bereiken, is C.J.M. Nagtglas. De autochtone bevolking komt in opstand nadat Nederlanders en Engelsen achter haar rug om een traktaat sluiten dat beider bezittingen op de kust opnieuw verdeelt (1867-1868). Nederland ziet nu nog minder in het handhaven van zijn positie en wil zich terugtrekken uit West-Afrika. Uiteindelijk lukt het om een deal te sluiten met de Engelsen: Nederland draagt zijn bezittingen over aan de Engelsen in ruil voor een vrije hand in Aceh (Sumatra). Na het vertrek van de Nederlanders in 1872 is het verzet nog geenszins gebroken. Het leidt tot weer een Ashanti-Engelse oorlog, een fenomeen dat in de negentiende eeuw regelmatig opflakert.

Waar Van der Ham zijn betoog laat leiden door een aaneenrijgen van – verhalen achter – objecten, kiest Marcel van Engelen in *Het kasteel van Elmina* voor een meer persoonlijke zoektocht naar het fort Elmina en de daarmee onlosmakelijk verbonden slavenhandel. Tijdens een eerste bezoek aan Ghana in 2006 raakt hij geïntrigeerd door de geschiedenis van de Nederlandse aanwezigheid hier en de gevolgen die deze heeft gehad voor land en bevolking.

Onder meer aan de hand van reisverslagen en egodocumenten volgt Van Engelen die geschiedenis vanaf het einde van de zestiende eeuw. Hij wisselt dit historisch perspectief af met interviews met Ghanezen, zowel daar als hier, en met de beschrijving van de sporen die anno nu nog te vinden zijn in Ghana. Een van de rode draden in zijn verhaal is de *beleving* van slavenhandel en slavernij.

Een andere rode draad is de kwestie welk aandeel de Afrikanen zelf in slavenhandel en slavernij hebben gehad. Zijn conclusie is dat hun inbreng omvangrijker is dan hij eerst dacht; een gegeven dat nazaten van slaven een ongemakkelijk gevoel kan geven. Maar dat doet niets af aan de verantwoordelijkheid van de Europeanen, vervolgt Van Engelen. "Maar deze geschiedenis is wel minder zwart-wit, en dus gecompliceerder, dan zij vaak wordt voorgesteld. Er was geen raciaal afgebakende groep van daders (Europeanen) en slachtoffers (Afrikanen). In elk geval niet in Afrika." (p. 270)

Van Engelen maakt een uitstapje naar de 'Historikerstreit' binnen het slavernijdebat onder het kopje 'dramatiseren versus relativieren'. Hij heeft de historici Henk den Heijer, Johannes Postma, Piet Emmer en Alex van Stipriaan bevroegd. Maar ook de activisten en lobbyisten Roy Groenberg en Baryll Biekman, die mede aan de basis van het slavernijmonument in Amsterdam staat. De enige slotsom die

je uit dit intermezzo kunt trekken, is dat zowel de historici als de nazaten geërgerd zijn over de vermeende blinde vlekken van de ander....

Angelie Sens

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Erwin H. Karel, *Boeren tussen markt en maatschappij. Essays over effecten van de modernisering van het boerenbestaan in Nederland (1945-2012)* (Groningen/Wageningen: Nederlands Agronomisch Historisch Instituut, 2013) vii + 216 p. ISBN 978-90-367-6165-9.

De relatie tussen Nederland en België werd de voorbije jaren verstoord door een sluimerend conflict over de Hertogin Hedwigepolder, een conflict dat voorlopig zijn beslag nog niet gekregen heeft. In dit conflict zitten de belangen van drie verschillende groepen met elkaar verstrengeld. Om te beginnen zijn er al degene die baat hebben bij een goed draaiende Antwerpse haven. Die haven heeft behoefte aan uitbreiding, en daarvoor moet de Schelde uitgediept worden. Daarnaast zijn er degene die aandacht vragen voor het milieu. Deze natuurbeschermers vragen natuurcompensatie voor die uitdieping van de Schelde, en daarvoor is besloten de Hertogin Hedwigepolder terug onder water te zetten. Tenslotte zijn er de Nederlandse boeren, die niet alleen hun polder moeten opgeven maar zich hierdoor ook gekrenkt voelen in hun identiteit. Het terug prijsgeven van land dat ooit werd veroverd op zee ligt bij hen, maar ook bij vele andere Nederlanders, erg gevoelig. Voor de boeren is dit nog maar eens een voorbeeld van het proces van de voorbije decennia waarbij zij hun eertijds dominante positie op het platteland verloren. Die boeren raakten steeds meer gekneld tussen wat de markt van hen verwacht, en wat de maatschappij van hen verwacht. Wie in dat proces meer inzicht wil krijgen, moet het boek van Erwin Karel lezen.

De ondertitel van het boek luidt 'essays over effecten van de modernisering van het boerenbestaan', maar eigenlijk gaat het over meer dan de ervaring van de boeren alleen. Het boek is een bundel van essays die handelen over het boerenbestaan in ruime zin in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog. Die essays kunnen grofweg in twee clusters worden verdeeld. Een eerste cluster stelt inderdaad het boerenbestaan zelf centraal. Hoofdstuk 3 gaat over de relatie tussen boeren en politiek: op welke manier konden de boeren het beleid beïnvloeden, en langs welke kanalen trachtten politici de boeren bij hun beleid te betrekken? Hoofdstuk 4 handelt over de markt: op welke manier wordt de boer verwacht een bestaan op te bouwen, welke strategieën laten hem of haar toe het bedrijf draaiende te houden? Een laatste hoofdstuk dat binnen deze cluster past is hoofdstuk 7, over